

Չայոց Ցեղասպանությունը չսկսաւ, ոչ ալ վերջ գտաւ, 1915-ին

Ըստ Օրէնքի, ըստ օրինական ամենահիմնական ըմբռնողութեան, քաղաքակրթութեան մէջ, ոճիր առանց հետեւաքի գոյութիւն չունի, չի կրնար ունենալ:

Քրեական Օրէնքը կը կիրարկուի հետեւեալ բաղադրիչներով ու հանգրուանային գործընթացով՝ ոճիրի հաստատում, ամբաստանեալի դատապարտութիւն, դատավճիռ:

Քրեական դատավճիռը կը բովանդակէ երկու հիմնական բաղադրիչներ՝ պատիժ եւ հատուցում:

Պատիժը իր կարգին կը ներառէ երկու երեսներ՝ արդարութիւն (գորս հանրութիւնը յաճախ կը շփոթէ վրէժի հետ, մինչ այդ յղացքը խորթ է քաղաքակիրթ աշխարհի արդի Օրէնքի մէջ) եւ տարհամոզանք:

Արդարութիւնը կը միտի Ընկերութեան դատապարտումը արտայատելու դատապարտուած ոճրագործին դէմ, եւ սոյն Ընկերութեան եւ անոր օրինական համակարգի կարեկցութիւնն ու զօրակցութիւնը յայտնաբերելու գոհ կողմի նկատմամբ: Իսկ տարհամոզանքի չափանիշի կը վերաբերի պատիժի չափին ու տարողութեան, նպատակ ունենալով կանխել նմանօրինակ ոճիրներու կրկնութիւնը:

Պատիժի չափին կամ աստիճանին կապակցութեամբ, նկատելի տուեալներ են ոճիրի ծանրութիւնը, ոճիրի գործադրութեան պարագաները, եւ ոճիրի գործադրումէն անմիջապէս ետք ու մինչեւ դատավարութիւնը - նեղառեալ - ոճրագործի հոգեվիճակն, վերաբերմունքն ու կեցուածքը:

Իսկ պատիժին առընթեր, որպէս ոչ թէ այլընտրանք այլ յաւելեալ եւ կուտակելի հետեւանք, քրեական ոճիրը օրինապէս կը յանգի դատապարտուած ոճրագործի կողմէ իր գործած ոճրային արարքի նկատմամբ հատուցման պարտաւորութեան:

Քրեական Օրէնքի հիման վրայ հատուցումը կը միտի սրբագրելու եւ յեղաշրջելու ոճիրի հետեւանքները, որքան որ առարկայականօրէն կարելի ըլլայ այդ: Սրբագրելի հետեւանքներու նկատմամբ դրամական հատուցումը կը վերաբերի Քաղաքացիական Օրէնքի: Իսկ քրեական մակարդակի վրայ դրամական դատավճիռը, ըստ սահմանումի, կը հանդիսանայ պատիժ, տուգանք, վճարելի - Պետութեան ճամբով -, Ընկերութեան, եւ ոչ թէ գոհին:

Քաղաքացիական Օրէնքը կը կիրարկուի հետեւեալ հիմնական բաղադրիչներով ու հանգրուանային գործընթացով՝ ոչ-քրեական յանցանքի կամ սխալի մը հաստատում, անոր հեղինակի կամ պատասխանատուի ինքնութեան ճշտում, անոր ու անոր հետեւանքներուն միջեւ պատճառային

կապի հաստատում, այդ հետեւանքներուն արժեւորում եւ հատուցման դատապարտութիւն:

Քաղաքացիական Օրէնքի համեմատ դատուող վնասաբեր արարքի մը օրինական յանգումը կը միտի հիմնականօրէն դարմանելու, յեղաշրջելու խնդրոյ առարկայ վնասները:

* * *

Վերել պարզուած օրինական սկզբունքները, գործնականօրէն ու այժմեականօրէն, կը վերաբերին, իրօք, Պետութիւններու ներքին համակարգին: Սակայն այդ պարագային իսկ, անոնք միայն անհատներու նկատմամբ չէ որ կը կիրակուին: Հաստատուած Օրէնսդրութեամբ, անոնք ի գօրու են նաեւ դատելու համար բազմատեսակ ընկերակցութիւններ, խմբաւորումներ, օրինապէս հաւաքական ինքնութեան տեր զանազան ու այլազան եութիւններ: Աւելին, երկիրներու ներքին դրութեամբ, օրինական նոյն կարգերուն եւ սկզբունքներուն ենթարկուած են նաեւ պաշտօնական կառոյցները, պետական իշխանութիւնները:

Արդարեւ, Հայ Դատի օրինական հիմունքները կը վերաբերին Միջազգային Օրէնքի: Ներկայ իրականութեան մէջ, նկատի ունենալով որ, գոնէ առաջին հերթին ու մակերեսաբար - որովհետեւ ակելի վար պիտի տեսնենք թէ խորքին մէջ, օրինական գետնի վրայ, ճիշտ չէ այս հաստատումը -, Յեղասպանութեան ուղղակի հեղինակները ոչ եւս են, խնդիրը կը վերաբերի Պետութեան մը դեմ օրինական հետապնդումի:

Սակայն Միջազգային Օրէնքը, խնդրոյ առարկայ նիւթին մէջ, ընդհանուր տեսութեան եւ էական հիմունքներու մակարդակի վրայ, տարբեր չէ վերել ներկայացուած եւ տարրալուծուած օրինական էական դրոյթէն: Իսկ Միջազգային Օրէնքի տառացի Օրէնսդրութիւնը լրացուցիչ կերպով չէ գոյացած երբեք: Ան կը հաստատուի պարագայ առ պարագայ, տնօրինելու համար Միջազգային Կարգն ու Կանոնը, եւ մինչեւ օրս աշխարհի վիճակը լաւագոյն ապացոյցն է թէ Միջազգային Օրէնքը տակաւին շատ հեռու է լիովին ու բաւարար կերպով բանաձեւուած, խմբագրուած ըլլալէ:

Կարելի էր անշուշտ այս գրութեան նիւթը զետեղել նաեւ Միջազգային Օրէնքի արդէն իսկ բանաձեւուած օրէնսդրութեան հիման վրայ, կամ օրինական բնոյթ կրող միջազգային զանազան վաւերաթուղթերու համեմատ: Այդ գործը կը կատարեն ուրիշներ, որոնցմէ ոմանք լաւապէս, մինչ այս գրութիւնը կը միտի նիւթը քննարկել շատ ակելի նախնական, ակունքային մակարդակի մը վրայ:

* * *

Այս ամէնուն լոյսին տակ, այժմ պարզաբանենք ու վերլուծենք Հայոց Յեղասպանութեան նիւթը, վերել ներկայացուած Օրէնքի Տեսութեան էական ու տարրական հիմունքներուն համեմատ:

Քրեական Օրենքի հիման վրայ խնդրոյ առարկայ ոճիրը, իսկ Քաղաքացիական Օրենքով, յանցանքը կամ սխալը, Օսմանեան Պետութեան եւ Երիտասարդ-Թուրքերու վարչակարգի կողմէ հայութեան դէմ գործած քանդումի, տառապանքի, սպանդի եւ գոյազրկման արարքներն են, նախնական - նուագագոյն - հանգրուանին՝ 1895 թուականէն-էն 1923 բոլորուող ժամանակամիջոցին, Արեւմտեան Հայաստանի, Կիլիկիոյ եւ Կովկասի մէջ: Ոճիր/յանցանք-ի յաջորդող հանգրուանը կը հասնի մինչեւ այսօր:

Քրեական գետնի վրայ, որպէս նախնական դիտողութիւն, դատական գործընթացը առաջին հայացքով անհնար կը թուի ըլլալ, նկատի ունենալով որ դէպքերու ուղղակի դերակատարները մարմնապէս ոչ եւս են:

Սակայն նիւթի վերլուծման այն նախապատրաստական հանգրուանին իսկ, հարկաւոր է նշել թէ 1919-ին, թուրքիոյ զինուորական դատարանի կողմէ, դատապարտուած են 1915-ի դէպքերու հեղինակները:

«Յեղասպանութեան» բառացի յորշորջումի բացակայութեամբ հանդերձ, (այդ բառը գոյութիւն չունէր տակաւին տուեալ թուականին), այդ դատական դատապարտումը ինքին կրնայ այսօր ընթացք տալ Թուրքիոյ կողմէ հատուցման պարտաւորութեան, որպէս քրեական պատիժ:

Իսկ ամէն պարագայի եւ ընդհանուր ըմբռնողութեանմբ, թէ Յեղասպանութիւն բառը ստեղծուած է յետագային, այդ ոչինչ կը փոխէ նիւթի օրինական հիմանակն տարողութենէն: Ոճիրի անունը չէ որ կը ճշտէ անոր առնչուած օրինական նկատողութիւնները, այլ ոճիրի սահմանումը, նկարագրութիւնը: Այս իմաստով, օրինական գետնի վրայ, իրօք անհասկնալի է Թուրքիոյ կողմէ հրճուանքի քաղաքական ինքնաշարժաւորանքները, ամէն անգամ որ միջազգային համայնքի այս կամ այն անդամը պաշտօնապէս կը հաստատէ ցեղասպանութեան արարքի բոլոր ստորոգելիները, գլանալով միայն գործածելէ ցեղասպանութիւն բառը: Օրինական տեսանկիւնէն, ոճիր/յանցանքի եւ հետեւաբար պատիժի ու հատուցման հաստատումներու հիման վրայ, այդ քաղաքականօրէն ամօթխած յատարարութիւններու արժէքն ու ազդեցութիւնը, լրացուցիչ կերպով, լիովին համազօր են ցեղասպանութիւն բառը արտասանելու:

Հայոց Յեղասպանութեան նկատմամբ Թուրքիոյ հատուցման պարտաւորութիւնը, սոյն գրութեան մինչեւ այս կէտը, ըլլայ քրեական կամ քաղաքացիական օրէնքներու սկզբունքներով, կը հիմնուի պետական շարունակականութեան յղացքին վրայ:

Իրօք, ըստ որոշ յատկապէս մակերեսային եւ դիրաբեկ տեսութեան մը, նոյնիսկ եթէ Յեղասպանութեան իրողութիւնը հասատուի, ներկայ Թուրքեան չի կրեր հատուցման պարտաւորութիւն, որովհետեւ ան չէ գործադրողը

խնդրոյ առարկայ արարքներուն: Նոյն անուղղամիտ պատճառաբանութեամբ, ցեղասպանութիւնը տեղի ունեցած ըլլալով Օսմանեան Կայսրութեան վերջաւորութեան, կարելի չէ անոր պատասխանատուութիւնը վերագրել «արդի» Թուրքիոյ, որ տարբեր Պետութիւն սեպուելու է:

Այս թեթևսուլիկ մօտեցումը ինքնին չի կրնար դիմանալ լուրջ քննարկումի, ըստ Միջազգային Օրէնքին - զորս այս նիւթին մէջ եւս արտացոլացումն է Սեփական Օրէնքի, ժառանգութեան հիմնական սկզբունքներու բացայայտ զուգահեռով, նուազ սակայն՝ ժառանգական կամաւոր մերժումի այլընտրանքը, որպէս պարտքերէ փախուստի միջոց - :

Արդարեւ, որքան որ իրարու յաջորդեն Պետութիւն մը ղեկավարող բազմաթիւ կառավարութիւնները կամ վարչակարգեր, որքան որ ալ քաղաքական կամ նոյնիսկ սահմանային փոփոխութիւններ տեղի ունենան երկրի մը մէջ, տուեալ Պետութիւն մը ինքնին կը մնայ օրինապէս անփոփոխ, ու հետեւաբար օրինապէս հարկադրուած է ստանձնելու նախորդող բոլոր վարչակարգերու առկախ պարտաւորութիւնները, երկրի անցեալի բոլոր պարտքերը, պարտականութիւններն ու պատասխանատուութիւնները:

Յատկապէս Թուրքիոյ պարագային, հիմնականօրէն, հետեւեալ կէտերով կը պարզուի Պետական շարունակականութեան անհերքելի հաստատումը, ու հետեւաբար, Թուրքիոյ ներկայ պետութեան խնդրոյ առարկայ ամբողջական պատասխանատուութիւնը՝

Օսմանեան Կայսրութեան վերջին հանգրուանին կազմուած Միութիւն եւ Առաջդիմութիւն Կուսակցութեան իշխանութիւնը քաղաքական անցումային վարչակարգ մը կը հանդիսանայ Թուրքիոյ համար: Արդարեւ, «Երիտասարդ-Թուրքերու» ուղղակի նպատակը Սուլթանի անկումն էր, մինչ նոյն շարժումը Թուրքեան հասցուց Զեմալական վարչակարգին, որու ղեկը առած է այսօրուայ իսլամամուլ կառավարութիւնը :

Այս ձեւով, ոչ միայն «Երիտասարդ-Թուրքերը»-երու կազմակերպութեամբ եւ ղեկաւարորութեամբ գործուած բոլոր արարքներու պատասխանատուութիւնը կը փոխանցուի ներկայ Թուրքիոյ, այլ նաեւ անոնցմէ առաջ, համիտեան ժամանակ տեղի ունեցած նիւթի առարկայ եղեռնական դէպքերը նոյնպէս:

Արդարեւ, ճիշդ է որ մինչեւ 1918 Իթթիհատականները փախուստ տուին, եւ ինչ-որ ազատական կարճատեւ իշխանութիւն մը հաստատուեցաւ Թուրքիոյ մէջ, որ մինչեւ իսկ զինուորական դատարաններ ստեղծեց դատելու համար Արեւմտեան Հայաստանի տարածքին հայերու մարմնային անէացման պատասխանատուները:

Սակայն այս կարգ միջադեպէն ետք, երբ Մուսթաֆա Զեմալ «Աթաթուրքը» («բոլոր թուրքերու հայրը») տիրացաւ Թուրքիոյ իշխանութեան, անոր առաջին ու առաջնահերթ գործերէն մէկը եղաւ վերջ դնել յիշեալ դատական գործընթացին: Իսկ իր քաղաքական յետագայ ժառանգորդներն են որ յետագային մեծաշուք կերպով Թուրքեայ փոխադրեցին հայոց ցեղասպանութեան հիմնական հեղինակներու աճիւնները, անոնց համար այդտեղ փառապենձ դամբարաններ սարքելու համար: 1943-ին, Ատօլֆ Յիթլերը Մուսթաֆա Զեմալի քաղաքական անմիջական ժառանգորդ Իսօնու-ին յանձնեց Թալաաթի աճիւնները: Հայոց Ցեղասպանութեան այմ հիմնական կազմակերպիչի շքեղ ու մարմարայ դամբարանը, մինչեւ օրս, թուրքերու պաշտօնական հպարտութեան կոթող կը հանդիսանայ, անսման Իսթամպուլի մէջ: Իսկ Թուրքիոյ մայրաքաղաքի պողոտաներէն մէկը մինչեւ այսօր կը կրէ նոյն Մեհմետ Թալաաթի փառապանձ անունը :

Աւելի մօտ, 1996-ին է որ Ցեղասպանութեան 1915- հանրգուսանին Պատերազմի աշխուժ նախարար հանդիսացող Էնվեր-ի աճիւնները Կեդրոնական Ասիայէն մեծ շուքով փոխադրուեցան Թուրքիա - ի դէպ, ան թաղուած էր այդ հեռաւոր վայրը որովհետեւ մինչեւ վերջին շունչը կը հետապնդէր բանթուրանական ծրագիրներ - :

Մուսթաֆա Զեմալ, ինք, 1923-ին, Միութիւն եւ Առաջդիմութիւն Կուսակցութեան մասին կը յայտարարէ՝ «բոլորս անոր անդամներն էինք»: Յիշեալ թուականը նաեւ յատկանշական է, որովհետեւ ըստ բոլոր լուրջ ուսումնասիրութիւններուն, 1915-ին սկսած ցեղասպանութեան հատուածը ինքին կը հասնի մինչեւ 1923 - անցնելով, ի դէպ, Հայաստանի Առաջին Հանրապետութեան դէմ ներխուժման ու բռնագրաւման Զեմալական փորձերով, որոնք բացայատօրէն կ'առնչուին Իթթիհատականներու վարչակարգի կազմակերպած ու սկսած հայութեան բնաջնջման միտող գործողութեան - :

Զեմալական Թուրքիոյ մտաւորական շրջանակներուն մէջ եւ պետական պատասխանատու դիրքերու վրայ, կը գտնենք այն անձիքը որոնք մասնակից էին հայոց անեացման գործին: Անոնցմէ մի քանի հատը եթէ կախադանի ենթարկուեցան Մուսթաֆա Զեմալին կողմէ 1926-ին, պատճառը միայն ներքաղաքական էր - անոնք փորձած էին դաւադրել իր դէմ - : Ուրիշներ արդէն սպանուած էին հայու ձեռքով:

Սակայն Մեծ Եղեռնի ժամանակաշրջանին Օսմանեան Պետութեան պաշտօնեական կազմի անդամներ ու վարչական պատասխանատուներ, ինչպէս նաեւ Միութիւն եւ Առաջդիմութիւն Կուսակցութեան նախկին բարձրաստիճան պաղտօնեաներ, երեսփոխանի եւ նախարարի հանգամանքներու արժանացան, Թրքական Հանրապետութեան մէջ:

Այսպէս, Օսմանեան Կայսրութեան մէջ Հայոց եւ այլոց բնաջնջումը ծրագրած եւ գործադրած, պետական «Յատուկ Գործողութիւն» կոչուած

կազմակերպութեան ամենէն հիմնական անդամները - բացի անոնցմէ որոնք մահապատիժի ենթարկուեցան հայ գործիչներու ձեռքով կամ ներքին քաղաքական հաղիւներով մաքրագործուեցան յաջորդող վարչակարգի կողմէ -, բոլորը տեղ գտան ու բարձրաստիճան պաշտօններու տիրացան Մուսթաֆա Քեմալի պետութեան մէջ:

Այս իրողութեան փաստացի - թեպէտ արդէն ակնյայտ - քննարկումը կատարուած է գրեթէ լրացուցիչ կերպով, եւ ցանկը իրօք երկար է այն «Յատուկ Գործողութեան» առաջին գիծի դերակատար այն «Երիտասարդ-Թուրքերուն», որոնք ոեւէ երիտասարդութենէ շատոնց դուրս գալէ ետք, Քեմալի կողմէ արժանացան իբրեւ թէ «արդի Թուրքիոյ» պետութեան մէջ կարեւորագոյն դիրքերու:

Միութիւն եւ Առաջդիմութիւն Կուսակցութեան այն պատասխանատուները որոնց յատուկ դերակատարութիւնը յայտնի է տեղահանութիւններու գործին մէջ, քաղաքական ու պետական առաջին գիծերու վրայ կը յայտնաբերուին Թրքական Հանրապետութեան մէջ:

Որպէս մի քանի օրինակներ միայն այլապէս երկար ցանկի մը՝ անոնցմէ մէկը, Սահմուտ Ճելալ Պայար, ցեղասպանութիւնը կազմակերպած ու գործադրած յիշեալ կուսակցութեան շրջանային ղեկավար, մինչեւ իսկ կը դառնայ «արդի» Թուրքիոյ Հանրապետութեան Նախագահ, 1950-էն մինչեւ 1960: Ուրիշ մը, Սիւքրիւ Քայա, Յատուկ Կազմակերպութեան գործիչ, Տեղահանութեան Ընդհանուր Տնօրէն, կը դառնայ Մուսթաֆա Քեմալի Ժողովուրդի Հանրապետական Կուսակցութեան ընդհանուր քարտուղար, ապա, տասը տարի տեւողութեամբ, յետ-օսմանեան Թուրքիոյ Ներքին Գործոց Նախարար:

Ինչպէս կը տեսնենք, օսմանեան Թուրքիոյ եւ «արդի» Թուրքիոյ միջեւ ոչ միայն պետական այլ գաղափարական շարունակականութիւնը չի մատնուիր միայն երկուքին դրօշակներու նոյնութեամբ - զորս սակայն յաւելեալ ու յատկապէս աչառու փաստ մըն է այդ ուղղութեամբ - :

Այստեղ նշենք նաեւ թէ, օսմանեան պետութենէն Թուրքիոյ Հանրապետութիւն շարունակութեան վերաբերող քաղաքական եւ օրինական վաւերաթուղթերուն մէջ, երկրորդը պաշտօնապէս ու բառացիօրէն կը ստանձնէ առաջինին պարքներն ու պարտաւորութիւնները:

Իսկ վերջին տասնամեակին ու ներկայ օրերուն, Թուրքիոյ հպարտութիւնը, հայրենաբաղձութիւնը իր անցեալի նկատմամբ հասած է ծայրագոյն ու գրեթէ հիւանդագին աստիճանի, հիմնական ու առաջնահերթ տեղ գտնելով պետական գաղափարաբանութեան, հռետորութեան եւ գործունէութեան մէջ: Այսպէս, հակադրուելով այդ անցեալին հետ երեւութապէս հեռաւորութիւն առնելու քեմալական ճարպիկութեան եւ ձեւակերպութեան - ամեն պարագայի անոնք ալ զուր ջանքեր -, այսօրուայ Թուրքիոյ

օսմանապաշտ եւ իսլամամուլ վարչակարգը բացայայտօրէն եւ խրոխտ կերպով կը փառաբանէ ու կ'ոգեկոչէ Թուրքիոյ անցեալը, ներկայանալով յատկապէս որպէս Օսմանեան Թուրքիոյ հպարտ, արժանի ու խանդավառ ժառանգորդը:

Վերել ներկայացուած տարրական վերլուծման լոյսին տակ, նուազագոյնը՝ ոչ-քրեական օրինական պատասխանատուութեան հիման վրայ, այսօրուայ Թուրքիոյ կը վիճակուի հայութեան կրած խնդրոյ առարկայ բոլոր կորուստներն ու վնասները հատուցելու ամբողջական պարտաւորութիւնը:

Ի դեպ, այդ պարտասխանատուութիւնը չի սահմանափակուիր միայն 1915-ի դեպքերով, այլ կ'ընդգրկէ շատ անելի լայն նկատողութիւններ, որոնց մասին կ'անդրադառնանք անելի վար:

Սակայն այստեղ տակաւին չվերջացաւ Թուրքիոյ ոճիրի/դիտումաւոր յանցանքի նիւթը:

Արդարեւ, քննարկման մինչեւ այս կետը, պարզուեցաւ ներկայ Թուրքիոյ ոչ-քրեական պատասխանատուութիւնը, այն հասկացողութեամբ որ դատապարտելի արարքներու ուղղակի հեղինակները ողջ չեն: Եւ եթէ ճիշտ է որ, օրինապէս, ժառանգորդը պատասխանատու է ժառանգողի քաղաքացիական - քաղաքական - պարտաւորութիւններուն, նոյնն չէ պարագան ոճրային արարքին:

Այդպէս չէ սակայն կացութիւնը:

Ներկայ Թուրքեայի խնդրոյ առարկայ պատասխանատուութիւնը, նաեւ ու յաւելեալ կերպով, կը կրէ քրեական բնոյթ: Այս ուղղութեամբ, պարզենք հետեւեալ հիմնաւորումներն ու բացատրութիւնները:

Մինչեւ օրս, պետական կառոյցներէն սկսեալ մինչեւ այլազան հասարակական կազմակերպութիւններ ու քաղաքացիական շրջանակներ, հայոց ցեղասպանութեան նկատմամբ Թուրքիոյ ծրագրած, կազմակերպած եւ անսահման ու առաջնահերթ միջոցներով ի գործ դրած Հայոց Ցեղասպանութեան Ժխտումը, ուրացողականութիւնը, կը հանդիսանայ բացայայտ մեղսակցութիւն, հրթիռատի օրերուն կատարուած նիւթի առարկայ ոճիրին:

Իսկ ըստ Օրէնքի, քրեական պատասխանատուութեան գետնի վրայ, մեղսակցութիւնը լիովին համազօր է ինքին ոճիրին: Երկուքի օրինական հետեւանքները կ'ըլլան ամբողջապէս միեւնոյնը, նոյն ձեւով ու չափով քան եթէ մեղսակիցը ինք ըլլար ոճրային առարքի ուղղակի հեղինակը:

Սակայն ուրացողութեան եւ դէպքէ ետք մեղսակցութեան վերաբերող վերելքն արկուած կէտերէն անդին, այսօրուայ Թուրքեան արդէն նաեւ է՝ ուղղակի հեղինակն ու գործադրիչը հայոց ցեղասպանութեան:

Արդարեւ, ինդրոյ առարկայ ոճիրը գործադրութիւնը վերջ չէ գտած 1915-ին, ոչ ալ այդ թուականին մօտ (անհերքելիօրէն հաստատուած է որ 1915-ի ցեղասպանային հանգրուանը տեւած է մինչեւ գոնէ 1923), այլ շարունակուած է անկէ ետք - ու տակաւին կը շարունակուի - «արդի» Թուրքիոյ կազմաւորումէն ետք, իրարայաջորդ բազմաթիւ վարչակարգերու գործադրութեամբ: Այս դրութիւնը կը բնորոշուի հետեւեալ տուեալներով եւ իրողութիւններով՝

Իր նախնական բնօրրանը հանդիսացող տարածքաշրջանին ու պապենական հողերու վրայ Հայութեան ներկայութեան, գոյութեան եւ իրաւունքներու շարունակական անընդհատ բնաջնջում, բոլոր մակարդակներու վրայ՝ Նիւթական, վերացական, շօշափելի, հոգեւորական, իսկական, հոգեբանական, մարմային, անմարմային, իրողական, օրինական, սեփականատիրական, տնտեսական, մշակութային, կրօնական, պատմական լեզուական, լեզուաբանական, եւայլն:

Թուրքիոյ մէջ մնացած հայերու շարունակուող հալածանքը, ոճրային ճնշումները, իրաւունքի բռնաբարումներն ու այլազան խոշտանգումները, ներառեալ տակաւին միայն 5 տարի առաջ գործադրուած փողոցային մարդասպանութիւն, որու մէջ թուրք պետութեան դերակատարութիւնը ակընյատ է, մինչդէռ զոհը, խաղաղապաշտ մտաւորական մը, ինքզինք «արդի» Թուրքիոյ անկեղծ ու խորապէս հաւատացող քաղաքացին կը համարէր:

Քաջալերանք, զօրակցութիւն եւ համագործակցութիւն՝ Ազերի թուրքերու կողմէ Կովկասի հայութեան դէմ գործուած ցեղասպանական անթիւ ոճիրներու նկատմամբ՝ Պաքու, Սումկայիթ, Կիրովապատ, Արցախ...: Նոյնպէս՝ Նախիջեվանի մէջ, ուրկէ դատարկելէ ետք հայերը, անոնց շիրմաքարերն ու խաչքարներն է որ թիրախը դարձան թրքական հայատեաց ու ցեղասպան մոլուցքին:

Անցած 26 տարիներու ընթացքին Հայաստանի Հանրապետութեան դէմ թրքական հիմնական դիրքորոշումը, քաղաքականութիւնը եւ նոյնիսկ զինուորական ոտնձգութիւններն ու յարձակումներ, որպէս շարունակութիւն հայոց ցեղասպանութեան, հայութեան անհետացման, եւ բանթուրանական ծրագրի գործադրութեան:

Հայաստանի Հանրապետութեան Վերանկախացման գործընթացի ժամանակամիջոցին, Թուրքեայ նոյնիսկ ուսումնասիրեց Սարդարապատի ճակատամարտի կրկնութեան պատեհութիւնը: Սակայն այդ ծրագրային տուեալէն զատ, գործնական ու իրական, ռազմական գետնի վրայ, 1992-ին

թրքական ներխուժում գործադրուեցաւ եւ հայ-թրքական պատերազմ տեղի ունեցաւ, Հայաստանի Հանրապետութեան հիւսիս-արեւելեան սահմանի ներսի կողմը, Իջեւանի մէջ... Մինչեւ օրս, Հայաստանի այդ սահմանագծին վրայ, թուրք զինուորներ կրակ կը բանան ոչ միայն հայ զինուորներուն այլ նաեւ քաղաքացի բնակչութեան վրայ:

Եւ դեռ այստեղ չենք խօսիր Արցախի ճակատի մասին... Ուր, օրինակի համար միայն, մէկ շաբթուայ մէջ, ներկայ Ապրիլ ամսու 07-էն 13 ժամանակամիջոցին միայն, 1500-է թրքական փամբուշտներ կրակուեցան հայերու վրայ:

Նկատի ունենալով Թուրքիոյ եւ Ատրպէյճանի ամեն եական տեսակետ նոյնութիւնը այս նիւթին մէջ, այդ 1500 փամբուշտներէն ամեն մէկն ալ կը կրէ ներկայ Թուրքիոյ հաւանութիւնը, եւ այդ ամեն մէկ կրակոցը շարունակութիւնն է 1915-ին յատկապէս բացայայտուած հայութեան վերաբերեալ թրքական ծրագրին:

Թուրքիոյ կողմէ Հայաստանի Հանրապետութեան Շրջափակումը, որ ուղղակիօրէն կապուած ըլլալով Արցախեան պատերազմին, կը կրէ ուղղակի ռազմական բնոյթ, նոյնպէս կը միտի տնտեսապէս ու բարոյապէս շնչահեղձ ընելու Հայաստանն ու Հայութիւնը, թոյլ չտալով որ անոնք կազդուրուին ու վերականգնին, վտանգի ենթարկելով անոնց գոյատեւումը, ու ջանալով այդպէս տակաւին իր լրումին հասցնել Միութիւն եւ Առաջդիմութիւն Կուսակցութեան գործն ու նպատակները:

Հայաստանի Հանրապետութեան բնականօրէն զարգացումն ու վերականգնումը արգիլող ու խափանող Թուրքիոյ այս ծրագրի ու գործունեութեան թիրախը նաեւ Սփիւռքի Հայութիւնն է: Ան այս կացութեան մէջ, չունենալով տակաւին մասսայական հայրենադարձութեան իրապաշտ այլընտրանք, կը շարունակէ կրել իր ինքնութեան աստիճանական կորուստը: Աշխարհի չորս կողմ ցիր ու ցան եղած Յեղասպանութեան վերապրողները, այսպէսով, ներկայ Թուրքիոյ դիտումնաւոր ու կանոնաւոր ջանքերով, կը շարունակեն ենթարկուիլ հայոց անեացման ցեղասպանական ծրագրին:

Վերեւ երբ որ նշեցինք ներկայ Թուրքիոյ հայոց Յեղասպանութիւնը ժխտելու եւ ուրանալու կեցուածքն ու գործունեութիւնը, զայն վերլուծեցինք օսմանեան Թուրքիոյ ոճիրներու նկատմամբ մեղսակցութեան տեսանկիւնէն: Սակայն այդ նիւթը չի սահմանափակուիր դէպքէ-ետք-մեղսակցութեան հասկացողութեամբ միայն:

Բոլոր մասնագետներու հաստատումով, եւ անշուշտ ոչ միայն Հացոց Յեղասպանութեան պարագային, ուրացողականութիւնը ինքին հիմնական մասնիկն է Յեղասպանութեան ոճիրին, որու յետին ու ծայրագոյն հանգրուանը կը հանդիսանայ, լրումը կ'ապահովէ: Տանջել, վարկաբեկել ու

սպանել է ետք գոհերը, հարկաւոր է սպանել նաեւ անոնց յիշատակը իսկ, երբեւիցէ գոյութիւնը, որպէսզի ամողջական ըլլայ անեացումը:

Յեղասպանութիւնը կը դառնայ կատարեալ ոճիր, ուրացողութեան միջոցաւ: Այս ընթացողութեամբ եւս Յայոց Յեղասպանութիւնը դուրս կու գայ պատմութեան պատկանող սիրի մը հանգամանքէն, դառնալու համար այժմեական եւ ընթացքի մէջ իրականութիւն:

Յեղասպանութեան ոճիրի ուղղակի ամբողջացումը հանդիսացող ոճիրի այս բաղադրիչը, ըստ Օրէնքի ակունքային ու էական սկզբունքներուն, այսօրուայ Թուրքեան կը գետեղէ քրեական յանցանքի նոյն կարգի վրայ ուր կը գտնուի Էնվերի, Թալաաթի ու Ճեմալի ղեկավարած Թուրքեան, եւ դեռ անոնցմէ առաջ՝ համայն Օսմանեան Պետութիւնը, Արեւմտեան Յայաստանի բռնագրաւման առաջին օրէն սկսեալ:

Թէ քրեական պատասխանատուութեան սիրիին մէջ եւ թէ անոր հետեւանքներու տարողութեան գծով, վերոյիշեալ բոլոր կէտերը օրինապէս կը վատթարացնեն այժմու Թուրքիոյ պարագան: Արդարեւ, ան ոչ միայն ժառանգած է թուրք պետութեան նախորդ տարբերակներու պարտաւորութիւնները հայոց վնասներու եւ կորուստներու նկատմամբ, ալ անոնց վրայ կուտակուած է ու կը շարունակուի աւելնալ վերեւ պարզուած, տակաւին ընթացքի մէջ գտնուող ոկրային արարքներու հետեւանքները: Վերջին հաշուով, համիտեան եւ իթթիհատական վարչակարգերը չյաջողեցան ամբողջացնել Յայոց Յեղասպանութիւնը, մինչ ներկայ թուրքեան կը ջանայ լրումի հասցնել այդ գործը:

Այս իրողութիւնը թէ ոճիրը տակաւին ընթացքի մէջ է, նաեւ կը վերաբերի օրինական ժամանցելիութեան սիրիին: Յեղասպանութեան յորջորջումի պարագային, ըստ սահմանումի, արդէն բացայայտ է ոճրային արարքի անժամանցելիութիւնը: Սակայն նոյնիսկ եթէ այդ արարքը չկոչուի անպայման ցեղասպանութիւն, նկատի ունենալով որ ան տակաւին ընթացքի մէջ է, չկայ իսկ ոչ մէկ ժամանցելիութեան խնդիր: Ընդհակառակն, ժամանակի անցքը կը վատթարացնէ Թուրքիոյ պատասխանատուութիւնը, ու տեւաբար կը ծանրացնէ հատուցման տարողութիւնը:

Իսկ հատուցման տարողութիւնը կախեալ է հաստատուած ոճիրի կամ ոչ-քրեական յանցանքի իւրայատկութիւններէն:

Այստեղ ուրեմն հարկաւոր է մանրամասնել հատուցման պարտաւորութիւն գոյացնող արարքի սահմանումը:

Վերեւ տեսանք թէ Յայութեան բւ Յայաստանի դէմ խնդրոյ առարկայ ցեղասպանային արարքը տակաւին մինչեւ օրս ընթացքի մէջ, այսինքն՝ տակաւին վերջաւորութեան չէ հասած: Սակայն վնասներու հաշուարկումի մէջ, նաեւ պէտք է ճշտել թէ ո՞ր կը գետեղուի այդ ոճիրի/յանցանքի

սկզբնակետը: Ան կը սկսի Արեւմտեան Յայաստանի բռնագրաւման այն օրէն երբ թուրք պետութիւնը սկսաւ ի գործ դնել իր բռնի տիրապետութեան տակ գտնուող այլազան ու բազմաթիւ ժողովուրդներու իրաւագրկման, սեփականագրկման եւ ազգային, մշակութային եւ հոգեւորական անեացման քաղաքականութիւն, կազմակերպուած եւ դիտումնաւոր գործընթաց:

Այս ըմբռնողութեամբ, ահա նիւթի առարկայ հատուցման վերաբերող տարրական եւ ոչ-լրացուցից դէպքերու եւ իրարարծութիւններու ցանկը՝ Օսմանեան լուծի տակ բոլոր կորուստները, տառապանքն ու հալածանքները. 1985-1986-ի համիտեան լայնատարած սպանող. 1908-էն 1914 բոլորուող Կիլիկիոյ ջարդերը. 1915-ի եղեռնային դէպքերը՝ արտակարգ չարչարանքներ, կեանքի մասսայական կորուստ, բռնի տեղահանութիւն եւ աքսոր, հողային եւ նիւթական գրկում եւ բռնագրաւում. Յայաստանի Յանրապետութիւնը ոչնչացնելու նպատակով 1921-ի յարձակում, եւ ատոր պատճառով՝ յաջորդող խորհրդայնացման - եւ յատկապէս պոլշեփիկեան - վնասները. տեղահանութիւններու եւ ջարդերու շարունակութիւն մինչեւ 1923. բարոյական, նիւթական եւ մարմնային վնասներ Թուրքիոյ մէջ մնացած հայերուն, 1923-էն մինչեւ օրս. Արեւմտեան Յայաստանի մէջ մշակութային եւ հոգեւորական կալուածներու եւ կոթողներու փճացում. 1988-էն սկսեալ մինչեւ այսօր՝ Կովկասի հայերու վիճակուած չարչարանքները, ջարդերն ու տեղահանութիւնը, Յայաստանի Յանրապետութեան դէմ յարձակումներ եւ ներխուժման փորձ, Նախիջեփականի մէջ նիւթական ու հոգեւորական բնոյթի բնաջնջման գործեր, Յայաստանի Յանրապետութեան շրջափակում, Արցախի դէմ շարունակուող ծայրագոյն սպառնալիքներ եւ սահմագծի վրայ անընդհատ յարձակումներ, այլազան երկիրներու մէջ հայութեան հարկադրուած սփռում, բաժանում եւ ազգային ինքնութեան անեացում, Տեղասպանութեան ժխտումի միջոցաւ վարկաբեկում եւ անարգանք ի դէմ մեռեալներուն, զոհերուն, վերապրողներուն, եւ բարոյական վնասներ անոնց բոլորին յաջորդող սերունդներուն. եւ դեռ տակաւին գալիք ու յետագայ, դժբախտաբար հաւանական իրադարձութիւններ...

Յայոց Տեղասպանութեան եւ Յայութեան կրած նիւթի առարկայ այս բոլոր վնասներուն ու կորուստներուն նկատմամբ, Թուրքեան կը կրէ օրինական հատուցման պարտաւորութիւն, երկու հիմնական բաժիններով՝ ոճրի/յանցանքի հետեւանքներու սրբագրում եւ յեղաշրջում, բոլոր այն պարագապերուն երբ կարելի է այդ, առաւել՝ նիւթական վնասուց հատուցում մնացեալին համար: Առաջին գլուխի տակ կ'իյնայ, հիմնականօրէն՝ ոճրային արարքներու կամ ցեղասպանութեան միջոցաւ բռնագրաւուած հողերու եւ կալուածներու վերադարձ հաւաքական եւ անձնական սեփականատերերուն, Յայաստանի Յանրապետութեան վերականգնումին եւ Սփիւռքի մէջ բնակող հայութեան հայրենադարձութեան տրամադրուած նիւթական ամբողջական հատուցում : Երկրորդ բաժինը կը վերաբերի կեանքերու կորուստին, տառապանքներուն, հոգեբանական ու բարոյական վնասներուն:

Սակայն նկատի ունենալով որ նիւթի առարկայ պատասխանատուութիւնը կը հիմնուի ոճիրի կամ դիտումնաւոր յանցանքի վրայ, պատիժի, տարհամոզանքի եւ օրինակելիութեան սկզբունքներով՝ կիրարկելի է յաւելեալ նիւթական հատուցում:

* * *

Այս է օրինական ծիրը որու մէջ պիտի լուծուի Հայ Դատը, եւ ասոնք են օրինական հիմունքները, որոնցմով միայն կարելի կ'ըլլայ ապահովել իսկականջ ամբողջական եւ վերջնական խաղաղութիւն Հայաստանի եւ Թուրքիոյ միջեւ: Ներումը անհրաժեշտ է խաղաղութեան, սակայն արդարութեան հաստատումը բաւարար է վերջ դնելու համար բազմադարաւոր թշնամութեան, հակամարտութեան եւ բախումներուն:

* * *

Օրինական, քաղաքական եւ դիւանագիտական մակարդակներու վրայ վրայ, Հայ Դատի Պահանջատիրութեան միակ տիտղոսակիրը Հայաստանի Հանրապետութեան Պետութիւնն է :

Ներազգային զանազան ու զարմանազան խնդիրները մէյ մը որ մաքրուին, գատուին, գտուին ու բացառուին այս նիւթէն, վերեւ պարզուած հաստատումը օրինապէս նոյնքան անժխտելի է որքան Հայոց Տեղասպանութեան իրողութիւնը:

Հայոց Պետութենէն գատ ոչ մէկ եութեան կայ որ օժտուած ըլլայ համայն հայութեան հաւաքական ազգային իրաւունքները հետապնդելու օրինական անձնաւորութենէ:

Մնացեալ բոլոր մօտեցումները, ոչ միայն մը հակադրուին մէկ ազգ-մէկ ժողովուրդ-մէկ Հայրենիք եական ըմբռնողութեան, որու վրայ կը հիմնուի արդի ժամանակներու հայութեան զարթօնքն ու ազատագրական շարջումը, այլ օրինապէս անհնար են, ցնորքի համազօր են:

Հետեւաբար, եթէ որեւէ օրինական առարկութիւն կայ այժմու Հայաստանի Հանրապետութեան նիւթի առարկայ ամբողջական իրաւասութեան նկատմամբ, զայն արտայայտողը կրնայ ըլլալ միայն Հայ Դատի հակառակորդ կողմը, Թուրքեան, որովհետեւ յանցաւոր եւ յուսահատ կողմը պատրաստ է դիմելու ամէն միջոցներու, խուսափիլ ջանալու համար իր դատապարտումէն եւ անոր հետեւանքներէն: Իսկ որպէս յաւելեալ դիտաւորութիւն, ան այդպիսի առարկութիւններով նաեւ պիտի ջանայ անջատում ստեղծել միեւնոյն հայութեան աշխարհագրական ենթաբաժանումներուն միջիւ, իրամատ բանալ ՝ իրարու սերտօրէն շաղկապուած, բայց երեւութապէս կամ մակերեսային ձեւով երբեմն տարբեր երեւցող, անքակտելի բաղադրիչներուն:

Օրինապէս իրօք հեշտ է սակայն փառատել որեւէ այդպիսի անուղղամիտ առարկութիւն, նուազագոյնը, հետեւեալ նկատողութիւններով՝

- Վերել ներկայացուած պետական շարունակականութեան օրինական եական հիմունքը չի վերաբերիր միայն պարտաւորութիւններու, այլ նաեւ իրաւունքներու: Իսկ այժմու Հայաստանի Հանրապետութիւնը, 1992-ի Անկախութեան Յայտարարութեան մէջ, առաջին կարգով բառացիօրէն կ'ընդգծէ թէ ան ոչ միայն շարունակութիւնը, այլ նոյնիսկ զարգացումը կը հանդիսանայ 1918-ին հիմնուած Հայաստանի Հանրապետութեան: Մինչ այս վերջինի գոյութիւնը ինքին Հայկական Հարցի ծնունդ է:

- Այժմու Հայաստանի Հանրապետութեան բնակչութեան յատկանշական համեմատութեան ծագումը Արեւմտեան Հայաստանի մէջ կը գտնուի: Անոնցմէ մէկ մասը զաւակներն ու թոռներն են Տեղասպանութենէն ուղղակիօրէն ճողոպրած վերապրողներուն, որոնք 1918-ին ապաստան գտան այդտեղ, հայոց պետութեան շուքին տակ: Միւսները նոյնպէս, ծագումով, այսպէս կոչուած «արեւմտահայեր» են, որոնք բնակութիւն հաստատած են այդտեղ, աւելի ուշ տեղի ունեցած հայրենադարձութեան մի քանի փուլերու ընթացքին, որոնցմէ վերջինը տակաւին ընթացքի մէջ է (վերջին 21 տարիներու Սփիւռքէն բազմաթիւ երկիրներէ Մայր Հայրենիք փոխադրուողներ, ինչպէս նաեւ - յատկապէս Արցախի մէջ - վերջերս հաստատուած Արեւմտեան Հայաստանի բնիկ համշէնահայեր):

- Ի հարկին ու երբ որ պետք է, Հայաստանի Հանրապետութեան Սահմանադրութեան եւ Օրէնքներու հիման վրայ, աշխարհքի տարածքին որեւէ հայ կրնայ հեշտօրէն դառնալ Հայաստանի Հանրապետութեան քաղաքացի:

- Առանց իսկ քաղաքացիութեան, ինչպէս ոեւէ օրինական կացութեան մէջ, իրաւունքի մը տէրը նաեւ իրաւունքը ունի զայն հետապնդելու իրաւասութիւնը փոխանցելու ու յանձնելու իր ընտրած օրինական անձնաւորութեան, այս պարագային՝ միջազգային համայնքի պաշտօնական անդամ հանդիսացող պետութիւն մը:

Վերել մատնաշուած ու քննարկուած Հայ Դատի զանազան հանգրուաներու միջեւ նախապատուութիւններու կարգին մէջ, հարկաւոր է ուրեմն նշել թէ, հատուցման նիւթէն առաջ, համայն հայութեան համար կայ նաեւ Հայաստանի Հանրապետութեան զարգացման, ամրապնդման եւ հզօրացման հրամայականը: Գոյութենական խնդիր է արդէն այս մէկը:

Հայաստանի Հանրապետութիւնը պետք է որ հասնի կազմաւորման եւ զօրացման այնպիսի մակարդակի մը, որպէսզի հնարաւորութիւնը ունենայ պետական գործօն ու առաջնահերթ օրակարգին վրայ գետեղելու Հայ Դատը: Եւ այդ եական գործի պատասխանատուութիւնը կը կրէ Արտերկրի հայութիւնը, ոչ թէ նոյն չափով քան Հայաստանի ընդհանուր բնակչութիւնը, այլ աւելի, նկատի ունենալով հայութեան այս երկու հատուածներու կեանքի տարբեր պայմանները, կենսական ու տարրական կարիքներու կապակցութեամբ: Իսկ քաղաքական տեսանկիւնէն, հաւանաբար օգտակար

կ'ըլլայ եթէ, մերթ ընդ մերթ գոնէ, Սփիւռքի կարգ մը հայորդիներ յիշեն թէ Յայաստանի Հանրապետութիւնը, բառին իրական, իսկական, տարառացի եւ անմիջական իմաստով, պատերազմական վիճակի մէջ, երկու կողմէ պաշարուած եւ ճնշուած թրքական արքանին մէջտեղ: Եւ այդ ` անկախութեան վերահաստատումի առաջին վարկեանէն սկսեալ մինչեւ օրս:

* * *

Այս գրութիւնը հեռու է լրացուցիչ կերպով ամփոփելէ խնդրոյ առարկայ նիւթը: Հայոց Պահանջատիրութեան օրինական հետապնդման գործը սկզբնական եւ նախապատրաստական հանգրուանի մը կը գտնուի միայն, ու ճամբան տակաւին երկար է ու դժնդակ, միջեւ Հայ Դատի արդար ու ամբողջական յանգումը, լրիւ լուծումը: Իսկ այդ իրագործումը անշուշտ կախեալ չէ միայն Օրէնքէն:

Այդ իմաստով, նշանակելի է այն իրողութիւնը թէ, ցարդ, Հայ Դատի պահանջատիրութեան վերաբերող միակ յաջողութիւնները կը պարտինք ոչ թէ Օրէնքին, այլ միմիայն զԷնքին: Արեան ահաւոր գնով ազատագրուած՝ նախ Հայաստանի Հանրապետութիւնը եւ ապա Արցախն են այդ միակ ձերքբերումները, թէկուզ տակաւին անոնք ալ մասնակի ու վտանգուած:

Խրիմեան Հայրիկի «Երկաթէ Շերեփի» պատգամը կը մնայ ուրեմն ի զօրու, աւելի քան երբեք, որպէսզի թուղթի վրայ գրուած օրէնքը կամ տեսական իրաւունքը կարելի ըլլայ վերածել իսկական ու շօշափելի արդիւնքի:

Մնացեալը կը կատարուի Թուրքիոյ եւ Միջազգային Համայնքի ընտրութեամբ, երկու ալընտրանքով՝ կամ ըստ Օրէնքի եւ խաղաղօրէն, կամ ոչ: Այդ այլընտրանքը իրենցն է: Մեր նախընտրութիւնը պարզ ու յստակ է, ու ամէն պարագայի, մեզի կը մնայ ընել մէկ բան, եւ մէկ բան միայն՝ շարունակել յարատեւ պայքարը:

* * *

Հայ Դատի պահանջիտարութիւնը միայն իրաւունք չէ հայութեան համար, այլ նաեւ պարտաւորութիւն: Այս հաստատումը այստեղ չի վերաբերիր նահատակներու նկատմամբ պարտաւորութեան հռետորական յուզումին: Այլ մնալով նիւթին մէջ, կը խօսինք Օրէնքի մասին:

Արդարեւ, եթէ խնդրոյ առարկայ հատուցումը, վերեւ պարզուած իր բոլոր բաղադրիչներով, չդառնայ իրականութիւն, պիտի հաստատուի յղացք մը որ, ըստ Օրէնքի, գոյութիւն չունի, բացարձակապէս անընդունելի է ` ոճիր/յանցանք, առանց հետեւանքի:

Ինչպե՞ս կարելի է թողել ու թոյլատրել որ ոճիրի մը հեղինակը կամ պատասխանատուն պահե այդ ոճիրի ուղղակի արդիւնքը, օգտուի անոր պտուղներէն: Ի՞նչպէս կարելի է պատկերացնել օրինական այսպիսի նախընթացի մը գոյացումը, ուր ոճիրը կը վարձատրուի: Վերել նշուած օրինակեքիութեան եւ տարիամոզանքի չափանիշները կը յեղաշրջուին այդպիսի կացութեամբ մը, եւ Թուրքիոյ օրինակը քաջալերանք ու գործադրութեան ցուցմունք կը դառնայ ցեղասպանութեան փորձութիւնը կամ ծրագիրը ունեցող բոլոր այլ պետութիւններու:

Նկատի ունենալով որ Մարդկութեան Դեմ Ռճիրի մը հաստատումը պահանջելու ամենաեական մղումներէն մէկը կանխել ու արգիլել է անոնց կրկնութիւնը ոեւէ տեղ եւ որեւէ ժողովուրդի նկատմամբ, եթէ հայութիւնը մինչեւ ծայր չտանի Հայ Դատը ու դադրի հետապնդելէ անոր ամբողջական լուծումը, ինք պատասխանատու է ապագայի մէջ գործուելիք ոեւէ ցեղասպանութեան:

Որպէս դիւանագիտական եւ ամօթխած մօտեցում, վերջին տարիներուն նորոյթ է խօսիլ Թուրքերու «յիշողութեան պարտաւորութեան» մասին: Հայերը, իրենց կողմէ, ունին ամբողջական արդարութիւն իրագործելու պարտաւորութիւնը: Իսկ քանի որ, արդարացիօրէն, անվերջ կը շեշտենք մեր խնդրոյ առարկայ պայքարի համամարդկային կոչումը, տիեզերական հանգամանքը, հետեւաբար մեր յիշեալ եական պարտաւորութիւնը չի սահմանուիր միայն մեր մարտիրոսներու նկատմամբ, այլ համայն Մարդկութեան հանդէպ:

Ըստ այնմ շարունակենք մեր ընթացքը:

* * *

Հայոց Ցեղասպանութեան այս 98րդ տարեկան ոգեկոչման առիթով, եւ ապագայի հեռանկառով, հարկաւոր է կատարել նիւթին վերաբերող բազմաթիւ դիտողութիւններ, նախազգուշացումներ եւ վերաճշումներ:

Սակայն այստեղ նշենք միայն երեք հիմնական կէտեր, այդ ալ հպանցիկ կերպով:

ա) Ներկայիս, բաղդատած ոչ շատ հեռաւոր անցեալին, Հայոց Ցեղասպանութիւնը կը հանդիսայ միջազգային գետնի վրայ լայնօրէն հաստատուած իրողութիւն:

Սակայն այս կացութիւնը պէտք չէ որ մեզ մղէ անտեսելու պատմագրական պրպտումներու անհրաժեշտութիւնը: Որոշ դանդաղացում մը գոնէ նկատելի է այս ուղղութեամբ:

Տակաւին շատ աշխատանք կայ կատարելիք սակայն, բացայայտելու համար յաւելեալ տեղեկութիւններ եւ իրողութիւններ, քննարկելու, վերլուծելու եւ ուսումնասիրելու համար Հայոց Ցեղասպանութեան նիւթը:

Անհրաժեշտ է այս, ոչ միայն որովհետեւ պէտք չէ ստորագնահատել Ցեղասպանութեան ուրացման գործընթացի վտանգը, սակայն նաեւ յանուն ճշմարտութեան ամբողջական հաստատումին եւ յիշողութեան պարտականութեան իսկական, լրացուցիչ ու պատասխանատու իրագործման: Խնդրոյ առարկայ նիւթի քննարկումը նաեւ իր անդրադարձը կ'ունենայ անշուշտ պահանջատիրութեան կապակցութեամբ, հատուցման գետնի վրայ:

բ) Հայոց Ցեղասպանութեան նիւթը ենթարկուած է ծայրայեղ քաղաքականացման:

Այս երեւոյթի միակ բացասական երեսը այն չէ թէ մեզ կը վերածէ խամաճիկի, խաղալիքի, միջազգային այլազան ու կամայական խաղերու մէջ:

Մեծ Եղեռնի չափազանցեալ քաղաքականացման աւելի էական վտանգը այն է թէ կ'իմաստագրկէ նիւթը, մակերեսային հարցի մը կը վերածէ անասելի ողբերգութիւն մը, գետնաքարշ ու անպատշաճ նկատողութիւններու կ'ենթարկէ մեր նահատակները, մեր անհուն կորուստները:

Այս գետնի վրայ, ամենամեծ վնասը հաւանաբար նիւթի հոգեւորական հիմունքներու քողարկումն է, ինչ-ինչ քաղաքական հաշիւներով...

Սրբապղծութեան համազօր է այսպիսի տեղատուութիւն մը, երբ որ բոլորս, մենք եւ նիւթին ծանօթ բոլոր օտարները, լաւապէս գիտենք թէ կրօնքը, եթէ միակ դրդապատճառը չէր Հայոց Ցեղասպանութեան, այսուհանդերձ հիմնական ազդակ մըն էր՝ այդ հրեշային գործողութեան յղացման եւ գործադրութեան մէջ:

Այլեւս պէտք չէ որ լռենք, այս մասին:

Հայութիւնը ենթարկուեցաւ ցեղասպանութեան, որովհետեւ չփոխեց իր կրօնքը, դառնալու համար մահմետական: Այս է իրողութիւնը, այս է ճշմարտութիւնը:

Եւ լաւ սահմանենք այս հաստատումը: Նիւթը միայն այն չէ թէ, Ցեղասպանութեան ընթացքին, հայեր նախընտրեցին ենթարկուիլ չարչարանքներու եւ մեռնիլ, փոխանակ դրժելու իրենց կրօնքը, քրիստնէութիւնը:

Իրողութիւնը այն է թէ, նախորդող բազմաթիւ դարերու ընթացքին, եթէ հայութիւնը հրաժարած ըլլար քրիստոնէութենէն, Յեղասպանութիւնը տեղի իսկ չէր ունենար: Թուրքերը պէտք չէին ունենար դիմելու այդ միջոցին, ձերբազատուելու համար հայերէն եւ բռնագրաւելու համար անոնց պապենական երկրի երկու երրորդը: Դառնալով մահմետական, հայերը պարզապէս պիտի կորսնցնէին իրենց հարազատ ու ազգային ինքնութիւնը, եւ հարկաւոր պիտի չըլլար այլեւս զանոնք մարմնապէս անկացնել:

Չետեալաբար, երբ կը խօսինք Մեծ Եղեռնի մեր - նուագագոյնը - մէկ ու կէս միլիօն մարտիրոսներու մասին, ատիկա միայն հռետորութիւն չէ, այլ այդ «մարտիրոս» բառը կը գործածուի իր բառացի իմաստով: Մեր մարտիրոսները նահատակուեցան քրիստոնէական հաւատքի անձեռնմխելի խորանին առջեւ, որպէս մատաղներ:

զ) Ներկայիս, ոչ միայն ամենամեծ, այլ հաւանաբար միակ իսկական վտանգն ու սպառնալիքը, յատկապէս – բայց ոչ միայն - Հայ Դատի առընչութեամբ, հայրենաբնակ հայութեան եւ Սփիւռքահայութեան միջեւ անջատման, բաժանումի հակումն է:

Իրողապէս, առարկայականօրէն, ո՛չ մէկ հիմնաւորում ունի այս երեւոյթը: Ո՛չ մէկ:

Գաղափարական մակարդակի վրայ՝ էական շեղում մըն է: Խախտում մը՝ Հայոց Ազատագրական Շարժումի ամենահիմնական սկզբունքներուն:

Ամէն տեսակէտէ, այս պառակտումը համազօր է հաւաքական ազգային ինքնասպանութեան:

Այս խրամատը բացող ու խորացնող դերակատարներն են Թուրքիան, անոր դաշնակիցները, եւ բոլոր այն պետութիւնները որոնց համար ձեռնտու է ու բաղձալի որ Հայաստանը չվերականգնի, որ Հայութիւնը ապագայ չունենայ, որ Հայ Դատը վերջապէս ու վերջնականապէս թաղուի:

Ներազգային գետնի վրայ, մեզմէ շատեր դժբախտաբար ինկած են այս ահաւոր ծուղակին մէջ:

Թէ՛ Մայր Հայրենիքի մէջ եւ թէ՛ Սփիւռքի տարածքին - սակայն, ցաւօք, աւելի մեծ համեմատութեամբ Սփիւռքի պարագային -, այս խնդրին մէջ ոմանք նոյնիսկ մղուած են, ըսենք... անվայել դրդապատճառներով, ըլլայ այդ գիտակցաբար կամ բնազդաբար:

Ամեն մարդ ազատ է հաւատալու ինչի որ կ'ուզէ, սակայն մէկ բան շատ յստակ է ու անհերքելի՝ առանց այժմու Հայաստանին, առանց Հայոց Պետութեան, Հայ Դատը ոչ մէկ իրական, իսկական, շօշափելի իրագործման չի կրնար հասնիլ:

Մինչեւ ե՞րբ կարելի է կծկուիլ, ապաստանիլ վերացական յղացքներու մէջ:
 Մինչեւ ե՞րբ կարելի է գոյատեւել միայն տեսութեամբ,
 գաղափարախօսութեամբ, երգերով եւ երազներով:

Հայաստանի վերանկախացման շնորհիւ, հնարաւորութիւնը գոյացաւ գործնական հունի մէջ տեղաւորելու Հայ Դատի հետապնդումը, զայն հասցնելու համար իսկական արդիւնքներու:

Մենք մեզի չխորտակենք այս առիթը, եւ այդ ալ՝ արհեստական, մակերեսային եւ յաճախ նոյնիսկ անուղղամիտ նկատողութիւններով:

* * *

Հայոց Ցեղասպանութեան այդ 98րդ տարելիցի առիթով, եզրափակենք այս ուղերձը, յիշատակելով մեր մարտիրոսներու անասելի տառապանքը, չարչարանքներն ու մարմնային վախճանը, այն անայլայլ համոզումով որ անոնք բոլորը արժանացած են երկնային վեհագոյն վարձատրութեան, եւ այժմ՝ յաւերժական Լոյսերու ընդմէջէն կ'օրհնեն մեր Արդար Պայքարը:

Սակայն անոնք հանգիստ չեն տակաւին:

Աստուծոյ առջեւ ուխտենք ուրեմն, անգամ մը եւս, համա՛յն Հայութեամբ՝ գիտակից մնալ մեր առաքելութեան ու շարունակել մեր պահանջատիրական ընթացքը, ընդդէմ բոլոր դժուարութիւններու, մինչեւ ամբողջական Արդարութիւն: Որպէսզի վերջապէս կարենան հանգչիլ մեր Նահատակները:

Ռոբամ Մեռելոց

Բեկանեմ Շանթեր

Կոչե՛մ Ապրողաց

Մեթր Հայդուկ Շամլեան
 Իրաւաբան

Գանատա, 24 Ապրիլ 2013